

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIUS

PAŽYMA DĖL X SKUNDO PRIEŠ KALĖJIMŲ DEPARTAMENTĄ PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINGUMO MINISTERIJOS

2019-12-13 Nr. 4D-2018/1-894
Vilnius

SKUNDO ESMĖ

1. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius gavo X (toliau vadinama – Pareiškėjas) skundą bei skundo papildymo raštus (toliau kartu vadinama – Skundas) dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau vadinama – Kalėjimų departamentas arba KD) pareigūnų veiksmų (neveikimo), galimai netinkamai nagrinėjant Pareiškėjo skundą.

2. Skunde, be kitų aplinkybių, nurodoma:

2.1. „Skundas dėl KD atsakymo į skundą, atsakymo Nr. 2S-2039. Kreipiausi su prašymu į Marijampolės PN, kad nurodytų kokios resocializacinės programos man numatytos [...]. Negavau tikslaus atsakymo ir apskundžiau atsakymą KD, tada ir vėl negavau atsakymo į prašymą [...] skundo atsakymas yra abstraktus, nes nenurodoma: kokios programos paskirtos bei kiek sumažės rizikos balų pagal OASys metodiką [...]. [...] raštu man nenurodoma, kad rizikos balų nėra galimybės sumažinti iki statinių. [...] OASys [...] nurodoma, kad rizikos balai yra kintami, o realiai jų niekas negali sumažinti iki minimalių (statinių) [...]“ (šios ir kitų citatų kalba netaisyta);

2.2. „[...] viso mano kreipimosi esmė, kad nėra sudaromos sąlygos OASys rizikos balams mažinti ir nuteistieji visą bausmę apgaudinėjami, neva elgtis turi gerai ir viskas bus gerai, tačiau žinau, kad nuteistajam sudaromas tik vertinimas pradžioje bausmės ir nuteistasis paliekamas subkultūros įtakai, nes ji visur. Tada gale bausmės, t. y. prieš lygtinį paleidimą, formaliai balai mažinami [...] ir nesudaromos sąlygos juos sumažinti iki statinių, nes nėra jokių programų koreguojančių ir mažinančių balus [...]“;

2.3. „[...] teismai žiūri į OASys balus, bet nežino, kad nėra sudaromos galimybės mažinti rizikos balų. [...]“

3. Pareiškėjas prašo ištirti Skunde nurodytas aplinkybes.

TYRIMAS IR IŠVADOS

Tyrimui reikšmingos faktinės aplinkybės

4. Seimo kontrolierius 2018 m. rugpjūčio 8 d. raštu Nr. 4D-2019/1-894/3D-2141 kreipėsi į KD, prašydamas paaiškinti Skunde nurodytas aplinkybes.

2019 m. rugpjūčio 21 d. Seimo kontrolierius gavo KD 2019 m. rugpjūčio 21 raštą

Nr. 1S-2833; rašte ir pateiktuose prieduose nurodoma:

4.1. „[...] siunčiame Jums Kalėjimų departamente 2018 m. birželio 1 d. gautą (registracijos Nr. 2G-1836) X 2018 m. gegužės 28 d. skundo, skundo nagrinėjimo medžiagos bei Kalėjimų departamento 2018 m. birželio 29 d. atsakymo Nr. 2S-2039 patvirtintas kopijas“;

4.2. Marijampolės pataisos namų (toliau vadinama ir – Marijampolės PN) 2018-05-12 atsakymu į Pareiškėjo 2018-05-02 prašymą Nr. 20/07-671 informuojama, kad „[...] pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas, pagal metodiką OASys, [...] buvo atliktas 2017-01-26 d., nustatyta vidutinė 56 taškų rizika. Iš jų statiniai 20 ir dinaminiai 36 balai. Pagal šį tyrimą jums 2018-04-20 Socialinės reabilitacijos skyriaus specialistas, atsakingas už būrį, sudarė individualų pataisos planą, su kuriuo jūs buvote asmeniškai supažindintas ir pasirašėte. [...] Papildomai informuojame, kad jums pagal Lietuvos Respublikos bausmių kodekso 157 str., teisė būti pristatytam lygtinio [paleidimo] komisijai dėl išankstinio paleidimo bus 2020-09-27. Iki šio termino jūs privalote vykdyti numatyto socialinės reabilitacijos plano priemonės suderintas su atsakingu pareigūnu už būrį, ko pagrindu bus atliktas rizikos vertinimo (OASys) pokyčių vertinimas bei paruošta socialinio tyrimo išvada. Taip pat primename, kad bausmės metu Jūsų elgesys turi būti nepriekaištingas, negali būti galiojančių nuobaudų. Primename, kad visą informaciją apie jūsų esamus rizikos balus bei galimybę juos mažinti išsamiai prieš tai pateikė Socialinės reabilitacijos specialistas atsakingas už būrį. [...]“;

4.3. Kalėjimų departamento 2018-06-28 raštu Nr. 2S-2039, adresuotu Pareiškėjui, informuojama: „[...] Išnagrinėjus surinktą dokumentinę medžiagą, nustatyta, kad 2018-05-02 pateikėte įstaigos administracijai prašymą Nr. 49/07-676, kuriame nurodėte, *kad iki šiol nesuprantu, kaip ir kokiais būdais man bus mažinami pakartotinio nusikaltimo vertinimo balai*, prašėte pateikti statinių ir dinaminių veiksnių skaitines reikšmes, kiek galima suprasti iš prašymo turinio – pageidavote, jog būtų koreguojamas Jūsų Individualus socialinės reabilitacijos planas, domėjotės galimybe būti lygtinai paleistam su intensyvia priežiūra.

Iš karto po šio prašymo pateikimo su Jumis kalbėjo Socialinės reabilitacijos skyriaus specialistas, apie tai byloja specialisto įrašas ir parašas ant Jūsų prašymo blanko, paaiškino, kuo remiantis yra rengiamas nuteisto asmens individualus socialinės reabilitacijos planas, nurodė, kada atliekamas pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas ir pervertinimas.

2018-05-22 raštu Nr. 20/07-671 įstaiga pateikė atsakymą į Jūsų 2018-05-02 prašymą. Šiame prašyme išsamiai ir pagrįstai atsakyta į Jūsų iškeltus klausimus, nurodyti teisės aktai, reglamentuojantys kriminalinės rizikos vertinimo atlikimą ir individualaus socialinės reabilitacijos plano rengimą. [...]

[...] OASys metodika skirta nustatyti pakartotinio kriminalinio elgesio prognozę, t. y. kokia yra vertinamo asmens rizika pakartotinai nusikalsti ateityje. Todėl riziką pakartotinai nusikalsti ne tiek ir ne tik mažina nuteistojo dalyvavimas įvairiuose psicho-edukacinio pobūdžio užsiėmimuose, teikiamų psichologinių konsultacijų skaičius ir turinys, kiek nuteistųjų vidinė motyvacija mąstymo ir elgesio korekcijai bei kitų kriminogeninių poreikių mažinimui. Specialistai, nustatinėdami būsimo kriminalinio elgesio riziką, vertina veiksnius, kurie nustatyti tiriant Jūsų gyvenimo sąlygas, išsilavinimą, mokymąsi, galimybę įsidarbinti, gebėjimus tvarkyti lėšas, socialinius ryšius, Jūsų gyvenimo stilių ir draugus, piktnaudžiavimą psichiką veikiančiomis medžiagomis, emocijas, nuostatas bei mąstymą ir elgesį ir kurie gali ateityje aktyvuoti Jūsų kriminalinį elgesį.

Paaiškiname, kad nusikalstamo elgesio rizikos balų mažėjimas reiškia, kad vertinimo atlikimo metu yra stebimi suvaldyti tam tikri nuteistojo riziką nusikalsti didinantys veiksniai. Nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai gali būti statiniai (t. y. nekintantys, pvz., nusikalstamo elgesio istorija) ir dinaminiai (kintantys, į kurių mažinimą yra orientuotos elgesio pataisos programos). Dinaminiai rizikos veiksniai tam tikru gyvenimo periodu gali būti valdomi (tai reiškia, kad jų įtaka nusikalstamam elgesiui yra sumažinta arba mažinama), tačiau kai kurie iš jų vis tiek išlieka rizikos veiksniais ir tam tikromis aplinkybėmis gali būti vėl aktyvinami. Siekiant suvaldyti tam tikrus nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius rekomenduojama dalyvauti tikslinėse elgesio

pataisos programose. Tačiau tai, ar nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai bus suvaldyti ir rizika pasikeis, kiekvienu atveju priklauso nuo dalyvaujančio asmens asmenybės, motyvacijos ir asmeninio indėlio keičiant savo elgesį.

Taigi, atsakyti, kokios programos, koku laiku ir kokia apimtimi sumažintų Jūsų kriminalinio elgesio prognostinę tikimybę, nėra galimybės, nes Jūsų elgesio ir mąstymo pokyčiai yra dinamiški laike ir įtakojami aplinkos veiksnių. Norime atkreipti dėmesį, kad riziką pakartotinai mažina ne programų, kuriose dalyvauja nuteistasis, skaičius ar jų trukmė, o pasiektas rezultatas, t. y. fiksuotini mąstymo ir elgesio pokyčiai, koreliuojantys ir mažinantys galimo kriminalinio elgesio pasireiškimą ateityje. [...].“

Tyrimui reikšmingi teisės aktai

5. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau vadinama ir – BVK):

137 straipsnis „Socialinės reabilitacijos tikslai, veiksmai ir priemonės“ – „6. Nusikalstamo elgesio rizika vertinama vadovaujantis Kalėjimų departamento direktoriaus aprobuotomis metodikomis ir programomis. [...].“;

157 straipsnis „Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų“ – „1. Laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose atliekantys nuteistieji, kurie vykdo individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, yra pateikę Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijai prašymus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos ir kurių nusikalstamo elgesio rizika žema ir (ar) pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką sudaro pagrindą manyti, kad jie laikysis įstatymų ir nenusikals, gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų. Prašymų lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos pateikimo tvarką nustato Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės. [...].“;

183 straipsnis „Bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiksmų ir sprendimų apskundimas“ – „1. Viešųjų darbų, laisvės apribojimo, arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes vykdančių institucijų ir įstaigų pareigūnų veiksmai ir sprendimai per vieną mėnesį gali būti skundžiami atitinkamą bausmę vykdančios institucijos ar įstaigos vadovui. Šis skundą turi išnagrinėti ne vėliau kaip per dvidešimt darbo dienų nuo skundo gavimo dienos.

2. Šio straipsnio 1 dalyje nurodytas bausmes vykdančių institucijų ir įstaigų vadovų veiksmai ir sprendimai per vieną mėnesį gali būti skundžiami Kalėjimų departamento direktoriui. Šis skundą turi išnagrinėti ne vėliau kaip per dvidešimt darbo dienų nuo jo gavimo dienos, o jei dėl skundo atliekamas tyrimas, – per dvidešimt darbo dienų nuo tyrimo baigimo dienos. [...].“

6. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo (toliau vadinama – VAI):

3 straipsnis „Viešojo administravimo principai“ – „Viešojo administravimo subjektai savo veikloje vadovaujasi šiais principais: 1) įstatymo viršenybės. Šis principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektų įgaliojimai atlikti viešąjį administravimą turi būti nustatyti teisės aktuose, o veikla turi atitikti šiame įstatyme išdėstytus teisinius pagrindus. Administraciniai aktai, susiję su asmenų teisių ir pareigų įgyvendinimu, visais atvejais turi būti pagrįsti įstatymais; 2) *objektyvumo*. Šis principas reiškia, kad administracinio sprendimo priėmimas ir kiti oficialūs viešojo administravimo subjekto veiksmai turi būti nešališki ir objektyvūs; [...] 4) nepiktnaudžiavimo valdžia. Šis principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektams draudžiama atlikti viešojo administravimo funkcijas neturint šio įstatymo nustatyta tvarka suteiktų viešojo administravimo įgaliojimų arba priimti administracinius sprendimus, siekiant kitų, negu įstatymų ar kitų norminių teisės aktų nustatyta, tikslų; [...].“

7. Kalėjimų departamento direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. V-211 patvirtinto Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašo (toliau vadinama – Aprašas):

2 punktas „Pagrindinės Apraše vartojamos sąvokos“ – „Rizika – tikimybė, kad pasireikš vertinamo asmens nusikalstamas elgesys. [...] Rizikos valdymas – visuma įvairių pagalbos priemonių, padedančių mažinti vertinamo asmens nusikalstamo elgesio pasireiškimo tikimybę – biologinio, psichologinio, ugdomojo ir socialinio poveikio priemonių planas (intervencijos strategija). [...]“;

5 punktas – „Elgesio pataisos programų tikslas – šių programų dalyvių pakartotinių nusikaltimų prevencija ir resocializacija“;

6 punktas – „Elgesio pataisos programų uždaviniai: 6.1. Nuteistųjų motyvavimas keisti kriminalinį elgesį; 6.2. pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksnių mažinimas/valdymas, mąstymo ir elgesio, susijusio su pakartotiniu nusikalstamumu, keitimas; 6.3. nuteistųjų prokriminalinių nuostatų ir vertybių keitimas; 6.4. socialiai priimtinių mąstymo ir elgesio būdų įtvirtinimas“;

24 punktas „Nuteistieji ir suimtieji ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo jų atvykimo į laisvės atėmimo vietų įstaigą supažindinami su taikomų Kalėjimų departamento direktoriaus aprobuotų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir vykdomų elgesio pataisos programų turiniu ir tikslais bei galimybėmis dalyvauti elgesio pataisos programose, atsižvelgiant į nustatytą nusikalstamo elgesio riziką.“

Tyrimui reikšminga teismų praktika

8. Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas:

„Teisėtų lūkesčių apsaugos principas suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą laikytis valstybės prisiimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštaraujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos.“

9. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau vadinama – LVAT) 2012 m. gruodžio 20 d. sprendime, priimtame administracinėje byloje Nr. A-822-3206-12, konstatavo:

„Pagal Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto (2008 m. lapkričio 6 d. įstatymo Nr. X-1791 redakcijos) 5 straipsnį, Kalėjimų departamentas ir jam pavaldžios įstaigos (pagal Statuto 2 straipsnio 1 dalį, pataisos namai yra Kalėjimų departamentui pavaldi įstaiga) savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Bausmių vykdymo kodeksu, Baudžiamuoju kodeksu, Baudžiamojo proceso kodeksu, Suėmimo vykdymo įstatymu, kitais įstatymais, šiuo statutu, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis ir kitais teisės aktais. Pagal Statuto 4 straipsnį, Kalėjimų departamente ir jam pavaldžių įstaigų veikla grindžiama teisingumo, teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo, suimtųjų ir nuteistųjų lygybės prieš suėmimo ir bausmių vykdymo įstatymus, humanizmo, bausmių vykdymo individualizavimo, progresyvaus bausmių atlikimo ir viešumo principais. Panevėžio pataisos namai ir Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, kaip viešojo administravimo subjektai, be minėtų specialiųjų teisės nuostatų, savo veikloje privalo laikytis viešojo administravimo srityje taikomų viešojo administravimo principų, pavyzdžiui: įstatymo viršenybės, reiškiančio, kad viešojo administravimo subjektų įgaliojimai atlikti viešąjį administravimą turi būti nustatyti teisės aktuose, o veikla turi atitikti šiame įstatyme išdėstytus teisinius pagrindus, *objektyvumo*, proporcingumo, nepiktnaudžiavimo valdžia principus (Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 3 straipsnio 1 punktas).“;

10. LVAT 2011 m. balandžio 19 d. nutartyje, priimtoje administracinėje byloje Nr. A-143-2876/2011, nurodė:

„Laisvės atėmimo institucijų sprendimuose turi būti aiškiai nurodyti objektyviais duomenimis (faktais) ir teisės aktų normomis pagrįsti sprendimo motyvai [...]“.

11. 2014-04-09 aprobuotame LVAT praktikos, nagrinėjant bylas dėl bausmių vykdymo ir kardomojo suėmimo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiksmų ir sprendimų viešojo administravimo srityje, apibendrinime yra nurodęs:

„[...] 13.4. Teisėtumo principo suponuojami imperatyvai reikalauja, kad nuteistajam privalomas elgesio modelis ne tik būtų nustatytas įstatymo, bet ir būtų jam žinomas bei suprantamas arba būtų preziumuojama, kad jis yra jam žinomas. [...] (2009 m. gruodžio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A143-1351/2009; taip pat žr. 2013 m. spalio 15 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A143-1449/2013; 2013 m. lapkričio 19 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. A143-1898/2013). [...]“

12. Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau vadinama – EŽTT) praktikoje yra nurodyta, kad nuteistasis jau pradėdamas atlikti bausmę turi teisę žinoti, ką jis privalo daryti, kad galėtų būti išleistas į laisvę (*Vinter and Others v. the United Kingdom* ([GC], nos.66069/09, 130/10, 3896/10, § 122, 2013-07-09 byloje).

Tyrimo išvados

13. Skunde Pareiškėjas teigia, jog kreipėsi į Marijampolės pataisos namus su prašymu, kad jam būtų išaiškinta galimybė, kaip susimąžinti pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo balus, tačiau gavo netenkinantį atsakymą, kurį apskundė Kalėjų departamentui. Pasak Pareiškėjo, Kalėjų departamentas netinkamai įvertino Marijampolės PN atsakymą, neįsigilino į skundo aplinkybes ir nepateikė išsamaus atsakymo, kaip ir kokiais būdais mažinami pakartotinio nusikaltimo elgesio rizikos vertinimo balai.

Atsižvelgiant į Skunde nurodytas aplinkybes, tyrimo metu surinktą informaciją ir teisinį reglamentavimą, tyrimo išvados bus pateikiamos dėl kiekvienos iš šių dalių atskirai:

13.1. dėl KD pareigūnų veiksmų (neveikimo) galimai netinkamai nagrinėjant Pareiškėjo skundą;

13.2. dėl Pareiškėjo galimybės susimąžinti pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo balus.

Dėl KD pareigūnų veiksmų (neveikimo) galimai netinkamai nagrinėjant Pareiškėjo skundą

14. Nagrinėdamas pareiškėjų skundus Kalėjų departamentas, kaip viešojo administravimo subjektas, be specialiųjų teisės nuostatų, savo veikloje privalo laikytis viešojo administravimo srityje taikomų viešojo administravimo principų, tarp jų, ir objektyvumo principo, kuris reiškia, kad oficialūs viešojo administravimo subjekto veiksmai turi būti nešališki ir objektyvūs. Pažymėtina, kad LVAT, atskleisdamas objektyvumo principo turinį, 2011 m. balandžio 19 d. nutartyje nurodė, jog laisvės atėmimo institucijų, t. y., ir Kalėjų departamento, sprendimuose turi būti aiškiai nurodyti objektyviais duomenimis (faktais) ir teisės aktų normomis pagrįsti sprendimo motyvai (šios pažymos 8 punktas).

15. Pareiškėjas 2018 m. gegužės 28 d. su skundu kreipėsi į KD dėl Marijampolės PN atsakymo į jo skundą.

Kalėjų departamentas 2018 m. birželio 28 d. rašte Nr. 2S-209 įvertino Marijampolės PN administracijos atsakymo pagrįstumą ir teisėtumą bei priėjo prie išvados, kad Pareiškėjui buvo išsamiai ir pagrįstai atsakyta į iškeltus klausimus, nurodyti teisės aktai, reglamentuojantys

kriminalinės rizikos vertinimo atlikimą ir individualaus socialinės reabilitacijos plano rengimą. Savo raštu KD Pareiškėją papildomai informavo, kad OASys metodika skirta nustatyti pakartotinio kriminalinio elgesio prognozę, t. y., kokia yra vertinamo asmens rizika pakartotinai nusikalsti ateityje. Nustatyti, *kokios programos, kokių laiku ir kokia apimtimi sumažintų kriminalinio elgesio prognostinę tikimybę, nėra galimybės, nes elgesio ir mąstymo pokyčiai yra dinamiški laike ir įtakojami aplinkos veiksnių*. Riziką pakartotinai nusikalsti mažina ne programų, kuriose dalyvauja nuteistasis, skaičius arba jų trukmė, o pasiektas rezultatas, t. y., fiksuotini mąstymo ir elgesio pokyčiai, koreliuojantys ir mažinantys galimo kriminalinio elgesio pasireiškimą ateityje (šios pažymos 4.3 punktas).

Kalėjimų departamentas atsakymą Pareiškėjui motyvavo ir grindė teisės aktų nuostatomis, nurodė atsakymo apskundimo tvarką. Remiantis Bausmių vykdymo kodekso 183 straipsniu, kuriame numatyta, kad skundas turi būti išnagrinėtas per dvidešimt darbo dienų nuo skundo gavimo dienos, tai ir buvo padaryta.

16. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Pareiškėjo Skundo dalies dėl Kalėjimų departamento pareigūnų veiksnių (neveikimo), galimai netinkamai nagrinėjant jo skundą, aplinkybės tyrimo metu nebuvo patvirtintos, todėl Skundas atmestinas.

Dėl Pareiškėjo galimybės susimąžinti pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo balus

17. Skunde Pareiškėjas teigia, kad „[...] nėra sudaromos sąlygos OASys rizikos balams mažinti ir nuteistieji visą bausmę apgaudinėjami, neva elgtis turi gerai ir viskas bus gerai, tačiau žinau, kad nuteistajam sudaromas tik vertinimas pradžioje bausmės ir nuteistasis paliekamas subkultūros įtakai, nes ji visur. Tada gale bausmės, t. y. prieš lygtinį paleidimą, formaliai balai mažinami [...] ir nesudaromos sąlygos juos sumažinti iki statinių, nes nėra jokių programų koreguojančių ir mažinančių balus [...]“.

18. Pažymėtina, kad BVK 137 straipsnio 6 dalyje nurodyta, jog nusikalstamo elgesio rizika vertinama vadovaujantis Kalėjimų departamento direktoriaus aprobuotomis metodikomis ir programomis.

Aprašo 24 punkte numatyta, kad nuteistieji ir suimtieji ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo jų atvykimo į laisvės atėmimo vietų įstaigą supažindinami su taikomų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir vykdomų elgesio pataisos programų turiniu ir tikslais bei galimybėmis dalyvauti elgesio pataisos programose, atsižvelgiant į nustatytą nusikalstamo elgesio riziką.

Kalėjimų departamento direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. V-211 patvirtintas, adaptuotas bei aprobuotas vertinimo instrumentas — „Teisės pažeidėjo įvertinimo sistema – OASys“ (toliau vadinama – OASys). Ši vertinimo sistema yra sukurta matuoti pakartotinio nuteisimo riziką bei įvertinti rizikos veiksnius (kriminogeninius veiksnius) ir stebėti jų pokyčius.

Vertinant pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką yra nustatomi **statiniai** (nekintami) kriminogeniniai veiksniai (t. y. nuteistojo kriminalinė istorija), ir **dinaminiai** (kintami) veiksniai, tokie kaip: gyvenimo sąlygos, gyvenimo stilius ir draugai, mąstymas ir elgesys, nuostatos, išsilavinimas, mokymasis, galimybė įsidarbinti, lėšų tvarkymas, ryšiai, piktnaudžiavimas psichiką veikiančiomis medžiagomis, emocinė gerovė.

Statinėse vertinimo srityse susumuotų balų nėra galimybės sumažinti. Šiuo atveju nuteistasis gali sumažinti tik susumuotus dinaminį vertinimo sričių balus. Balų mažinimo galimybė priklauso nuo to, kokioje vertinimo srityje nustatyti kriminogeniniai veiksniai bei vidinės nuteistojo motyvacijos pozityviems pokyčiams, kuriems esant gali būti parenkamos į kriminogeninių poreikių mažinimą orientuotos priemonės, pvz. individualios psichologinės konsultacijos, įvairios programos, socialinės reabilitacijos priemonės ir t. t.

Pažymėtina, kad jokie teisės aktai rizikos balų mažinimo rekomendacijų teikimo nenumato. Aiškiai apibrėžtų kriterijų, kuriais remiantis gali būti mažinama rizika, nėra nustatyta, kiekvienas atvejis yra individualus, didžiaja dalimi priklausantis nuo nuteistojo vidinės motyvacijos ir elgesio pokyčių.

19. Vertinant susidariusią situaciją, Seimo kontrolieriui kyla pagrįstų abejonių, ar toks neapibrėžtas nusikalstamos rizikos balų mažinimo procesas, kai nėra numatytų konkrečių rekomendacijų nuteistiesiems, kaip nusikalstamo vertinimo rizikos balus susimažinti, neturėtų būti detalizuotas. Pareiškėjas skunde nurodo, jog labai stengiasi gerai elgtis, neturi drausminių nuobaudų, lanko visas pataisos įstaigoje siūlomas programas, lankosi pas psichologus, tačiau nesupranta, ar šios jo pastangos padės sumažinti kintamus nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo balus.

Svarbu pažymėti, kad nusikalstamo elgesio rizikos balų mažinimas vaidina svarbų (reikšmingą) vaidmenį nuteistiesiems pretenduojant ateityje į lygtinį paleidimą iš įkalinimo vietos. BVK 157 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose atliekantys nuteistieji, kurių nusikalstamo elgesio rizika žema ir (ar) pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką sudaro pagrindą manyti, kad jie laikysis įstatymų ir nenusikals.

Kaip jau minėta, jokie teisės aktai rizikos balų mažinimo rekomendacijų teikimo nenumato. Aiškiai apibrėžtų kriterijų, kuriais remiantis gali būti mažinama rizika, nėra nustatyta, kiekvienas atvejis yra individualus, didžiaja dalimi priklausantis nuo nuteistojo vidinės motyvacijos, mąstymo ir elgesio pokyčių.

EŽTT praktikoje yra nurodyta, kad nuteistasis jau pradėdamas atlikti bausmę turi teisę žinoti, ką jis privalo daryti, kad galėtų būti išleistas į laisvę (šios pažymos 12 punktą).

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą laikytis valstybės priimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštaraujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos.

Kaip savo rašte teigia KD, riziką pakartotinai nusikalsti mažina ne dalyvautų programų skaičius, o vertinamojo fiksuotini mąstymo pokyčiai. Kyla klausimas, ar nuteistasis turi pakankamai žinių ir supranta, kaip keisti savo kriminalinį mąstymą ir elgesį. Skunde Pareiškėjas nurodo, kad negauna tikslaus atsakymo, kas padėtų sumažinti nusikalstamo elgesio rizikos balus, tai reiškia, kad Pareiškėjui nepakanka turimos informacijos suprasti, ko iš jo reikalaujama, kad jis galėtų tinkamai ir kryptingai mažinti nusikalstamo elgesio rizikos balus.

Kaip yra pažymėta LVAT praktikoje, teisėtumo principo suponuojami imperatyvai reikalauja, kad nuteistajam privalomas elgesio modelis ne tik būtų nustatytas įstatymo, bet ir būtų jam žinomas bei suprantamas. Kyla klausimas, ar yra pakankamai dirbama ir bendraujama su nuteistuoju, kad jis žinotų, kokių veiksmų ir elgesio iš jo reikalaujama. Seimo kontrolieriaus nuomone, nuteistasis, šiuo atveju Pareiškėjas, turi teisę žinoti, ką privalo daryti ir kaip elgtis bei kokiomis konkrečiomis priemonėmis gali susimažinti nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo balus ir kaip jie yra skaičiuojami arba perskaiciuojami bei kokie nuteistojo veiksmai lemia vienokių ar kitokių balų skaičių.

Seimo kontrolierių įstaigoje gaunamų skundų turinys atskleidžia, kad nuteistieji neturi pakankamai žinių, kokiais būdais ir priemonėmis ir kaip elgdamiesi gali susimažinti nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo balus. Toks neapibrėžtumas nuteistuosius verčia manyti, kad, dalyvaudami visose pataisos įstaigos siūlomose programose, pavyzdinčiai elgdamiesi, turės / neturės galimybę susimažinti dinamines (kintamas) nusikalstamo elgesio rizikos balus. Jiems nėra aiški nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo balų mažinimo sistema, balų skaičiavimo kriterijai.

20. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Skundo dalis dėl Pareiškėjo galimybės susimąžinti pakartotinio nusikalstamo vertinimo rizikos balus, kai nėra numatyta aiškių rizikos balų mažinimo rekomendacijų, *pripažintina pagrįsta*. Todėl Seimo kontrolierius Kalėjų departamento direktoriui rekomenduoja: nustatyti priežastis, dėl kurių susidaro situacijos, kai nuteistiesiems vykdant visas programas nusikalstamo elgesio rizikos balai nemažėja; imtis priemonių nustatytoms priežastims pašalinti, kad realios nuteistųjų pastangos taisyti būtų tinkamai įvertinamos, o visas socialinės reabilitacijos procesas nebūtų demotyvuojantis.

SEIMO KONTROLIERIAUS SPRENDIMAI

21. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 2 punktu, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius nusprendžia X skundo dalį dėl Kalėjų departamento pareigūnų veiksmų (neveikimo), galimai netinkamai nagrinėjant jo skundą, *atmesti*.

22. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 1 punktu, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius nusprendžia X skundo dalį dėl galimybės susimąžinti pakartotinio nusikalstamo vertinimo rizikos balus, kai nėra numatyta aiškių rizikos balų mažinimo rekomendacijų, *pripažinti pagrįsta*.

SEIMO KONTROLIERIAUS REKOMENDACIJOS

23. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 14, 17 punktais, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius Kalėjų departamento direktoriui rekomenduoja:

23.1. nustatyti priežastis, dėl kurių susidaro situacijos, kai nuteistiesiems vykdant visas programas nusikalstamo elgesio rizikos balai nemažėja;

23.2. imtis priemonių nustatytoms priežastims pašalinti, kad realios nuteistųjų pastangos taisyti būtų tinkamai įvertinamos, o visas socialinės reabilitacijos procesas nebūtų demotyvuojantis.

24. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 20 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad informacija apie siūlymų (rekomendacijų) išnagrinėjimą Seimo kontrolieriui turi būti pateikiama nedelsiant priėmus sprendimus dėl priemonių, kurių bus imamasi, atsižvelgiant į Seimo kontrolieriaus siūlymą (rekomendaciją), bet ne vėliau kaip per 30 dienų nuo siūlymo (rekomendacijos) gavimo dienos.

Seimo kontrolierius

Augustinas Normantas